

MAA, LIIV, PÕLD, LINA

47. Kui jumal loond seda maailma, siis ta käind kuradiga kahekesi koos; jumal visand üle kura õla ühe ümarguse asja nagu pähkla, nii suure; kurat haarand selle omale suhu, kuid see asi kasvand kuradi suus järjest suuremaks, nii et kurat pole saand kõneledagi enam; jumal küsind, mis tal viga on, et suu nii lõhki kisub, virutand siis kuradile hoobi üle kõrva, et ta teinekord ei võtaks enam seda üles, mida jumal viskab, ja öelnud, see asi olevat maa, maa kasvavat nõnda (Kr 83 = US. 1 A) (Vrdl. Dähnhardt, Natursagen I 6.).

Teisendi järele jumal lasknud kuradil, kes olnud ta parim ingel, tuua ilmaruumist tolmu; alasti kurat peitnud osa tolmu ninna ja suhu; jumal käsknud külvata tolmu mööda ilma — siis kasvab maa — ja öelnud, kas vagu ja jäägu haljaks; siis tolm hakand kasvama ka kuradi suus ja ninas, ning kurat põgenend jumala mant ära, pole tahtnud näidata, et tal on varastet nina täis; tükikesed kukkund tal suust ja ninast välja ja kuhu need kukkund, sinna kasvand künkad, sellest need mäekünkad tekkindki (Pr 263 = US. 1 B + S. 275).

Nõnda siis see maakera on “sugend”. Alati maa pole olnud selline nagu praegu; mäed nimelt olevat kuradi töö (Sr), nagu seleteti eelmiseski loos ja mille tõenduseks esitatakse veel kuradi üle mere silla ehitamise lugu (S. 104 ja 273). Maa ei kuuluvat iseendast kellelegi eraldi, vaid õigus maa pääle olevat igaühele vanasti maad olevat austet niivõrd, et “maa juures”, s.t. maaga ehk maa nimel antud vandeid, ja veel nüüdki armastetakse oma kodu maad nii väga, et lahkudes võõrsile võetakse kodust ikka ka tükike “isamaad” mälestuseks kaasa (*Sr).

Kõigest hingest armastet ja austet maa haldjaks kogu rannikul on maaema = mō-jema ~ mō-āma (L, Sr, Kr, Pr, Sn, V), nimepidi Mad'a (Pr 112 < Magdalena, vrdl. e-lt Made); kord esineb ka maakaitsja = mō-sōrg (Pr 110). Kuna liivi keeli maa tähendab ühtlasi ka mulda, siis on väga arusaadav maahaldja ja põlluhaldja ligidane sugulus ja sageli ühtesulamine; teiselt poolt taas esineb maa resp. mulla haldja kõrval ka spetsiaalne liiva haldja, liivaema = jõuvgō-āma (Pr, vrdl. sm. hiekka), kellel põllutööga pole mingit tegemist (Lätis liivaema esineb ainult ühes dainas surnuteema paralleelsõnana: Liivaema, surnuteema meelitasid ära minu tütre: panid meekruusi otse augu (haua) põhja. LD 27586 (3. variant)). Iseäranis silmapaistev on maaema ja taevataadi kõrvutamise: need kahekesi olevat kõige ülemad (Pr). Nende ühendamine üheks paariks väljendub kaudselt ka mõistuküsimises “kes võib ema vöö kokku keerda, kes võib taadi hobuse kinni pidada”, kus ema vöö all on mõeldud teed ja taadi hobuse all tuult (Ir Set, vt. § 21, 36, 59). Just ema printsiipt väljendub maahaldja man eriti karakteristlikult ja ilmekalt (“emake maa”!) vastandina taevahaldja isana kujutemisele: maa ep ongi ema, maa on kõige armsam ema, kes ei aja kedagi enda mant ära, vaid hoiab kõike oma süles ja võtab kõiki vastu oma rüppe (L). Kõik kodutud on sellepärast maaema erilised hoolealused: kui ematul vaeslapsel on pulmad, siis öeldakse ikka, et küll taevataat ise hoolitseb ta ette, küll maaema ise on teind talle valmis võid ja veimevakka ja

kõike mis vaja (Pr). Ning igale surnule, keda maetakse, öeldakse hauda veel järele, las nüüd maaema teda soojelgu ja varjelgu (Pr), et nüüd ta on pandud maamulda, las nüüd liivaema teda katku (Pr < lt. lai nu smilkšu mäte viņu sēdz, Dond.) (Selline ettekujutus jutus sarnaneb väga läti maaemale, kes on enamasti täielikult samastund surnuteemaga (Šm, LM 14—16, 58; Zeiferts, LRV I 209; Rēps, KV 1921, Nr. 8—9, lhk. 58 ja Nr. 10—12, lhk. 52). Läti dainades maaema esineb Nr. 1120, 27340, 27406, 27519—27521, 27699; teateid maahaldjaist Lätis vt. veel Hupel, Topogr. Nachr. IV 382; Magazin IV 1, lhk. 54, 55, 66, 67, 68; LP VII 353 jj, Nr. I X w. Mõnikord läti “maaema”, “maanaised”, “maarahvas” omandab halva iseloomu, püüdes vahetada ristimata lapsi (JKr VI 33 jj) ja seginedes germaanist põlvnevate maa-alustega, mis on iseäranis levinend Eestis (vt. Eisen, EM I 92—96). Muide tuntakse Eestiski maaema nime Hornungi ajast pääle (vt. E. Kirjandus 1921, lhk. 18; vrld. ka Eisen, EM I 173), kuid midagi olulisemat, temast ei teata; ainult maa-aluste arstimis-sõnus esinevad küll “Maa isakesed, Maa emakesed, Maa neitsikesed, Muro eidekesed” (Kreutzwald-Neus, MML 76), “Moa isandad, moa emandad, Moa neitsid ja moa mamselid” (H IV 7, 65, Nr. 1-a < Jüri) ja isegi “Moa kuldased kuningad, Moa eldesed emandad, Moa maniistrid (= ministrid? — H II 39, 339, Nr. 476 < Koeru); vt. ka Eisen, EM III 147 ja 134. — Vt. veel Boeder-Kreutzwald, DEAGWG 137 (Mahkuningas)).

Maa kui kõikide ema vastu valitseb muidugi siis austav lugupidamine, mis ei salli igasugu hoolimatut tegu, vaid väljendub paljudes keeldudes, mida peab pandama tähele igapäevases elus. — Söögi keetmisel ei tohita kunagi visata vahtu pajast või katlast huupi maha, — siis kõrvetetavat maaemal silmad pääst välja, vaid vahtu pidavat visatama puile, seinale või kuhu tahte üles (L). Jutustaja eideke ise sõjapõgenejana visand Tallinnas kah vahtu nõnda seinale ja saand pragada, et määrrib puha seinad ära (L). Ka tulist vett ei tohita valada kunagi muru pääle: siis kõrvetetakse maarjaema pääd (Pr), — küllap kristlik Maarja on astund siin maaema asemele. Kui maad lõigatakse noaga, siis sorgatakse maaema südamesse (L). Vanasti öeldud lastele alata: ärge lõigake pussiga maad — lõikate maaemal pää katki (V). Samuti hoiatet lapsi: ärge “rabage” s.t. lööge maad — vaat kui teie ei raba maaemal pääd puruks (Pr), sest kui lüüakse vastu maad, siis lüüakse maaemale “üle pää” (Sn). Sellepärast maad piitsaga või vitsaga peksta ei tohita: sellega pekstakse maaema ennast (L, V), ja lapsi keeldakse: ärge lööge vitsaga maaemal “üle selja” (V). Mõnikord tehakse ligem tingimus: kui vitsaga lüüakse mööda maad niisugusel korral, kui seda pole vaja, siis pekstavat maaema (L). Teinekord seletetakse ka peksmise tagajärgi: kui laps peksab puuga vastu maad, siis vanainimesed keelavad, ärgu nii löögu, see olevat maaema selg, siis maaema selg valutavat (Kr) või lihtsalt, siis maaemal “põeb”, s.t. valutab (L). Vahel maaema rinnastetakse lapse enda emaga: see polevat hää, et laps peksab maad, — siis ta peksvat ise oma enda ema või maaema (Sr). Ja lõpuks siiagi on tungind maaema asemele ristiusu terminoloogia: kui lapsed löövad vitsaga piki maad, siis keeldakse, ärgu nad löögu maarjaemale selga, maarjaemal siis selg valutavat, sest maa olevat maarjaema selg (Kr). üldse seda maa “rabamise” või “peksmise” keeldu peetud vanasti kogu rannikul väga valjusti; kui jutustaja olnud veel pisikene, siis vanaätt alati keelnud lapsi maad vitsaga löömast — maaema nutvat (L).

Nagu maa peksmise, niisama valjusti peetud ka asjata rohu kiskumise või katkumise keeldu: kui kisutakse rohtu, siis kisutakse maaema juukseid (Sr, Sn). Vanainimesed pole põrmugi sallind, et lapsed katkuvad rohtu, ja keelnud ikka: ärge kiskuge maaemal juukseid pääst ära (V), ja tuletand seda meelde suve läbi (L). Ka siin tehakse tingimuseks: kui asjata kitkutakse rohtu, ilma et seda oleks vaja, siis kisutakse maaema juukseid (L). Jutustaja enda vanaätt pole luband lastel katkuda käega heina ega rohtu: maaemal valutavat; lapsed küsind ätilt, kuidas tal võiks valutada, kui kisutakse ainult rohtu; siis ätt tõmmand lastel juukseist kinni ja öelnud: “Kuidas siis teil valutab, niisama maaemal kah!” ja siis lapsed jäänd uskuma ega ole katkund enam huupi rohtu (L). Niisama pole lubatav lõigata rohtu noaga: siis lõigatakse maaemal juukseid (V). Maaema kõrval mainitakse siingi maarjaema: rohtu katkuvaile lastele öeldud, ärgu kiskugu nad maarjaema pääd või juukseid (Pr). Olgu nimetet lõpuks, et on olemas isegi eriline taim, nimega maaemajuuksed = mõjema ibukst (L); need kasvavad kuivas soos ja sellepärast nimetetakse neid ka “soojuusteks”; kui lapsed katkuvad soojuukseid, siis nad kisuvad maaemal juukseid pääst välja (“sooema juukseid”, vt. § 57). Ka künkail ja liivamättail, mida tuul on tuisand kokku, kasvab selliseid pikki, kuivi kõrsi — mõni nimetab neid “künkapaklaiks”, mõni “maaema või liivaema juukseiks”, — nad on peenikesed otsekui juuksed ja hallid nagu pakal, takk (Pr). Nähtavasti liivis kujutellakse segamini kord ühe, kord teise haldjaema juukseina küll villpääd (Wollgras, eriophorum), küll osja (Schachtelhalm, equisetum), — vrld. eestiski selliseid ideoloogiliselt vastavaid nimesid nagu kalevipoja hein ~ kalevi rohi ~ kalevid (‘Wollgras’, Wied EWb) või pagana-pea (‘Sumpf ruhrkraut, gnaphalium uliginosum L.’, Wied, EWb) jne. (Wiedemann oma sõnaraamatus tunneb eestis villpääle palju nimesid: ilveshein (Ta, Vö), nälghein, villhein, jäneselill; pääle nende esinevad veel jänesevill (Ta, Vi), jäneseesaba (Vi, Pä) jt. Osja paralleelnimedest mainib Wiedemaam: tükhein, kuuskjalg, lambanina, oravasaba, tseatilga’ (Ta, Vö), nurmetilga’ (Ta, Vö), vrld. ka põldosi, sooosi jne. Lätis osja tõlgitseb kuosa ‘Spargel, Rossschwanz, Katzenwedel’ (Ulm), ‘der Schachtelhalm, equisetum arvense’ (ME). Lutsis seletatakse ebamääraselt, et “Kristuzõ habõna” on sellised ažakõzõ’ mõtsah nigu puřokõzõ’ hõngsa’ (= lõhnavad), siinidze” (P. Voolame).).

Mõnikord maaema ja liivaema esinevad ka otse elava ja nähtava olevusena, kellest teatakse jutustada paar lugu.

LIIVAEMA JA TA RAHVAS (S. 12 C)

Siitsamast Pitrõg-küla Randa-talust lapsed läind suplema, jutustaja eidekese enda ealised lapsed. Enne nad ronind aga üles liivakünkale ja — nagu need lapsed ikka on — vähernud ja “rullind” alla ja üles. Säälsamas liiva sees olnud selline keskmine “mõõdukas” või enam selline väheldane naine, pisikene lihav, ja see siis hakand pahandama lastega, miks need tahtvat lõhkuda ära tema lossi. Lapsed ehmund ära, küsind, kus see loss siis olevat. — Näete, ta vastand, siinsamas liivamäes tema ongi, mu loss, rutaku aga lapsed minema, kui ta sulased tulevad välja, siis lastel minevat halvasti. Lastel hakand hirm ja nad läind ära,

istund natuke kaugemale teise mäe päale, et vaadata, mis nüüd siis tuleb. Ja mäe seest tulnudki välja “kui põrm” nii palju, nii palju rahvast ja läind suplema. Lapsed hirmuga tahtnud joosta koju. Aga see pisikene emand, kes nendega rielnud, see seisnud tee pääl ees ega ole lasknud minna, käsknud vaadata, kui ilusasti tema pere, ta “hõim” supleb meres (tema öelnud “minu rahvas” — sulased ja lapsed siis puha). Ja tõesti meres vesi vahutand otsekui valge üha. See naine seletand siis lastele, siin olevat ta loss ja tema ise olevat liivaema, ta olevat pisikene kuning, igas külas olevat selline, kõige kõrgema mäe sees küla man olevat liivarahva loss. Lapsed joosnud õhinal koju, kutsund vanainimesi kah vaatama. Kui need tulnud sinna, pole olnud enam midagi näha. Aga laste jutu päale üks vanamees seletand, tema näinuvat kah seda, kuis täitsa vagal ajal päris ranna ligidal vesi vahutab nii mis valge, et küllap siis liivarahvas supelnud meres, ta kuulnuvat oma vanemait kah seda. Lapsed kirjeldand veel: need muud olnud pisemad kui naine, naisel endal olnud riided seljas ja hallid juuksed otsekui “künkapaklad”, — sellepärast neid künkaklaid kutsutakse veel täniseni “liivaema juukseiks”. — Pr 245.

MAAEMA KASVATAB PORGANDEID (S. 12 A)

Kevadel kord asutet porgandeid külvama. Tüdruk läind tegema valmis peenraid, kuhu külvata, ja hakand viskama siis seemet. Külvand juba peaaegu kogu peenra täis, vähe otsas jäänd veel tühjaks, sääl hüband maast välja pisikene madalavõitu naine roheliste juustega ja öelnud: “Siia maasse ärge te külvake tänavu porgandeid: selles maas ma nüüd enam ei maga, ei kaitse ega hoi neid — ussid söövad nad ära.” Ja seletand veel, ta tapnuvat sääl kolm suve neid usse, kuid nüüd ta enam ei tapvat. Siis ta kadund taas teise maa otsa ära. Ja tõesti, sel suvel ussid söönd kõik porgandid ära. Nad külvand peenra küll ikka täis, perenaine pole uskund. Ka teise maasse, kuhu see naine kadund ära, külvatud porgandeid ja istutet kapsaid, — ja sääl need kasvand väga ilusad ega ole söönd neid ükski uss, ei putukas. Siis öeldud, et see naine olnuks nagu maaema, see maakaitsja. — Pr 110.

MAAEMA ENNUSTAB AASTAT JA ÖÖMAJATUB ÜHES TALUS (S. 12 B)

See olnud siinsamas Pitrõg-külas. Ranniku künkal istund üks suur lihav naine suurte pikkade hallide juustega. Lapsed läind randa ja joosnud vaatama, kes sääl istub. Mõnel olnud hirm, mõni laps läind manu. Siis see naine öelnud: “Ah teil on minu ette hirm?! Kui mind poleks siin (see olnud see maaema), siis teie jääksite nälga. Kuid minge koju ja ütelge oma taatele, et tänavu tuleb rikas aasta, sest minul, vaadake, põsed on lihavad ja juuksed on pikad. Kui on kehva aasta, siis ka mina olen kõhn ja mu juuksed on lühikesed, sest mina olen maaema ja Mad’a on mu nimi.” Jah, siis keegi poisike ütelnud: “Tule meie tupp: sul on siin külm ja vihma hakkab kah sadama.” Maaema pärand: “Kust talust sa oled, hää laps?” Poisikene vastand: “Mina olen Jõkõ-talust.” Ja siis maaema öelnud: “Kui minul hakkab külm, siis ma tulen sinna teie manu. Praegu ma ootan oma sõsarat merest randa — mereema, Liž nimi. Siis saab õelt taas kuulda, kuis on lugu tänavu ka kalastamisega.”

Selsamal ööl sadand kõvasti vihma. Siis Jõkõ-talu perenaine kuulnud, et keegi tulnud uksest sisse, kuid nad pole kõnelnud ega küsind, kes see on, sest poisikene oli jutustand kodus seda lugu. Ning see perenaine pole magand kah, vaid olnud kindlasti üleval — “nii selgesti, nagu öeldakse, kui küünal ärkvel”. Siis peremees läind hobuste juurde, kell olnud kaks, ta pidand sõitma Dondangenisse, — sääl magand ahju kõrval suur jäme naine, suur valge padi pää all. Kui peremees tulnud väljast tagasi, naine puutund talle ukse vahel vastu äraminekul. Peremees öelnud: “Külaema, ära mine, sa kohe saad pruukosti.” — Vastand ainult “paldies” (aituma), kuid läind siiski minema. — Pr 112 (vrdl. Pr 132 = S. 38 C, vt. § 78).

48. Porgandite hoidmine ja viljasaagi ennustamine esitavad meile maaemat selgesti vilja- ja sigivushaldja rollis. Sinnapoole sihhib ka teade maaemale anni ehk “zied” ohverdamisest: külvama minnes visatakse esimene peotäis teri maaemale anniks maha põllu veerde (Populaarsem maaemale peotäie viskamisest on laialt tuttav komme visata kolm esimest peotäit teatud aadressil; Liivis määratakse need kolm peotäit järgmiselt: esimene santele s.t. kerjuseile, teine lindele, kolmas “minule” (L) või jällegi jumalale, kerjuseile ja iseendale (Sr) või isale ülal, lindele, kerjuseile ja pärast seda iseendale (Sr) — vt. Rantasalo, DerAckerbau III 39 jj. (FFC 32).); sügisel, siis ta ei tahtvatki enam andi, siis ta saavat juba isegi põllult niikuinii (Pr). Nõndaviisi maaema muutub põlluhaldjaks, kellele antakse veel mitmeid muidki nimesid: nurme jumalad = nurm-jumald (Kr, V), tarajumalad = tara-jumald (Kr, Pr, V — loomade kaitseks liivi palukesed on kaitstud ikka aia ehk “taraga”, millest ka põllu nimetamine taraks, vrdl. lt. *dārzs*’ der Garten, der Hof, die Einräumung ‘, Ulm), isand nurmede üle = izand il’ nūrmōd (* Pr), nurmeisa = nurm-iza (Pr) või lihtsalt keegi mees (Sr, Pr), keda nimetatakse vahel veel “jumalameheks”, vahel õnnetaadiks (Pr). Esinevad ka viljaneitsid ja viljapoisid (Pr 168), kuid need ei kuulu enam haldjate, vaid pigemini kuradi käsilaste hulka (vt. S 127), samuti nagu viljavedajad (* Sr) representeerivad Liivis puuki (vt. kuradi päätükki). Nurmeisa mõiste näib täitsa tuhmund ega eksisteeri massiteadvuses enam reljeflikult elavana nagu näit. maaema võimitmed muud haldjad (Ka Lätis nurmeema esineb ainult ühes dainas (LD 7729 — vt. § 81). Aga seegi pole vist eht rahvalaul, vaid luuletaja A. Pumpuli falsifitseeritud: ometi nurmeema nimi on atesteeritud Lätis juba P. Einhorni ja Stenderi kirjutusis ning P. Šmit ühendab selle leedulaste nurmeisaga (Šm, LM 35). P. Einhorn mainib ka veel aia- ehk “taraema” = *dārza mäte*, keda kumardanuvat naised ja taluemas (Šm, LM 36), kuid enam temast teateid pole (teda mainib veel K. Rēps, KV 1921, Nr. 8—9, lhk. 55). Üldiselt aga esinevad dainades Jumal, Jaan jt. ristiusu nimed põllutöö tegelasina (vt. ka K. Kasparson’i artiklit Pūrs II 63—69). Eestis teatavasti on noteeritud ainult Kraasnast nurmeisa, nurmeema ja aiainsa nimed (Kallas, KrMr 80—82, 88; muist põllutöö kaitsevaimest vt. Eisen, EM I 121—132).). Läbi udu mäletatakse veel, et vanasti viidud and ehk “zied” nurme- ehk tarajumalaile, et tõugud ei sööks aiavilja ära jne.; ohver pandud kuskile põllupeenrale maha (Kr). Tarajumalaile anniks antud seda, mida “tara” s.t. põld ise kasvatand: saia, kakku jne., et jumalad õnnistaksid vilja; ohver pandud kuhugi põllu veerde maha või kivile, kindlat ohvrikohta ei teata (Kr < V). Suurte pühade õhtuil pandud toitu ka väravatulbale, nimelt taldrik pudrugaga, — sääl olnud selline mees, kes tahtnud, — siis taas kasvand hää tihe vili; nii tehtud jõulu, vanaaasta ja kolme-

kuningapäeva õhtuti; lihavõtte hommikul pandud taas õllekann väravapostile; pärast võetud nõud jällegi ära ja ikka olnud kõik tühjaks söödud; nõndaviisi siis toidetud seda, kes on “isand üle nurmede”, kuna toitjal kasvand hää vili (Pr). Olgu mainitud küll kohe, et selline teguviis sarnaneb samuti puugi toitmisele, kes on ka ju teatavasti “selline mees”, keda peab tasuks toidetama pudruga teatud ajal ja kohal ning kes kah teeb tühjaks kõik nõud. Pühade õhtuti viidud toitu põllulegi, isegi südatalvel, kolmekuningapäeva õhtul viidud põllu veerde kivile putru nurmeisale (Pr). Põllutöö tähtsaimaks päevaks kogu aastas on Liivis nagu kogu Lätis siiski jaanipäev, millega on seotud palju põllutöösse ja karjakasvatuse puutuvaid kombeid ja maagilisi toiminguid.

VILJA ÕNNISTAV VANAMEES (S. 13 A)

Keegi peremees külvand seemet, üks vanamees läind tema kõrvalt mööda ja teretand “jumal abiks”, kuid peremees pole võtnud tervist vastu, vaid mõtelnud, et vili kasvab niisama jumala abitagi. Vanamees läind edasi raske südamega. Kui tulnud sügis, siis säääl, kust vanamees läind üle, olnud selline vili, et lust näha, kuna mujal olnud ainult umbrohtu. Nüüd peremees otsustand endamisi võtta vastu kõik tervitused. — Sr 97 (Vrdl. LP V 109, Nr. 37: Külvavale mehele hall vanakene soovib “jumal appi”; külvaja peab teda kadedaks ja vastab: “küll kasvab ilma sinu jumalatagi”; hall mees ei ütle sõnakestki, vaid kaob, kuna hiljem vanamehe jälges kasvab uhke vili, mujal aga mitte kõrtki, — see vanamees olnud jumal ise.).

KÜLVAJATE NÄGEMATUD KAASLASED (S. 13 B)

Keegi ranniku peremees külvand põllul. Perenaine aga näind kodunt, nagu külvaks kaks meest — tema mees ja veel keegi teine. Sadand peenikest vihma, ja nad rutand külvata suvirukist. Teisel põllul külvand naaberperemees — nende põllud olnud kõrvuti, aid vahel, — kuid selle teise peremehe taga visatud nagu tikutuld, aina tõmmatud ja visatud, kuna tema mehe ees külvatud. Perenaine tõtand tuppa tagasi ja lõigand veel viilu liha, et saaks ka see teine külvaja, see abiline. Poisid söönd kõhud täis ja läind kündma seemet sisse. Siis perenaine saatnud sõna peremehele, tulgu ta sööma ja võtku see külamees ka kaasa. Peremees külvand puha ära ja tulnud sööma. Naine küsind: “Miks sa ei toond külameest kah ühes? kogu hommiku ta on aidand sul külvata.” Peremees vastand: “Mis sa lobad! ma pole näind mitte ühtki inimest!” Perenaine “pidand” vastu, et on olnud ja on olnud — ta vaadanuvat ju ometi kaks-kolm korda. Siis nad kõnelnud omavahel kokku panna seda asja tähele. Ja ah seda ilusat vilja, mis olnud nende põllul, ah vilja! kuna teisel peremehel olnud “köetud” s.t. põletet nagu tulega paljaks. Siis nad omavahel arutand, et see peremees andnud igale öömaja ja igale leivatüki, kes tulnud, olgu see sant või rikas, kuna teine peremees pole andnud kellelegi kunagi ja sellel olnud aina nälg ja nälg... Peremees öelnud siis: “Vaat nüüd on tulnud aeg, kus meile tasutakse seda tagasi, ja ma tahan teha nõnda veel enam.” Ning kui peremees läind külvama edaspidi, ta hüüdnud alati: “Jumalamees ja õnnetaat, tulge teie mulle appi!” — Pr 111.

Kuigi esitet lood on jutustet ühenduses põlluhaldjatega, siis ei ole ometi kahtlust, et siin on tegu põhjaliku katoliku mõjuga, mis kajastub nende nii-öelda “tähendamissõnade” kristlik-eetilises põhitoonis. Katoliku aeg armastas “üht tundmata vanameest” sündmuse päätegelasena oma õpetlikkes legendes, kusjuures vanameheks osutus kord mõni pühimus, kord Jeesus, aga ka jumal ise liikus sel ajal veel meelsasti maa pääl. Kajastusi sellisest “vanamehest” leidub küllalt ka Eesti ja Läti juturepertuaaris, kõnele-mata veel lisaks läti jaanilaules alatasa esinevast jaani-isast ja -emast kõigi lastega.

49. Üldiste vilja- ja põlluhaldjate kõrval on leidnud erilist käsitelu Liivis veel ühe võrdlemisi isesuguse põllusaaduse ja nimelt lina haldja, linadeema = linad-āma (Pr) või linade-kasvataja = linad kazatiji (* Pr). Juba kui minnakse külvama linu, siis valatakse tilk viina maha, sinnasamasse põllu veerde, ja võetakse ise kah üks kärakas; valatud viin antakse anniks linaemale, kes olevat ise säälsamas (Pr). Vana 90-aastane Brōska-talu peremees nurisend alati oma pojaga, et see ei tegevat enam nii, sellepärast tal minevatki linad rikki; kui poeg läind külvama, siis vanamees pärind alati järele, kas ta annab ka linade kasvatajaile napsi, ja tuletand seda meelde (Pr). Jaaniööl linaema tahtvat, et kõik need, kellel on külvatud maha linu, peavad tantsima ja huilgama ja jooma kogu öö; kes siis magavat, sel ta rullivat ja mähkivat kõik linad sassi (Pr) (Küllap selle seletuse lähtekohaks on liivigi rannikul tuttav läti rahvalaul: “kes magas jaaniööl, sellel linakesed sassi kukkusid maha” (LD 33180, 33196).). “Pisikene Ädu” (keegi eideke kaks inimpõlve tagasi) jutustand, ta näinuvat selgesti, kuis käind ümber tema linamaa väikene naine, juuksed olnud tal valged otsekui lina ja nii pikad kuni maani, ta käind aina ümber põllu ja vaadand neid linakukraid; Ädu suure hirmuga tormand koju: ta kartnud, et vast see on surm; kui ta aga jutustand nähtut kodu muile, siis teised öelnud talle, miks ta loll pole läind juurde jutlema, et see olnud linaema; ja tõesti, sel aastal Ädul olnud ka imeilusad linad (Pr 284 = S. 13 C) (Läti rahvaluules linade emakene esineb ainult ühes dainas:

Ise linaemakene,
tule sa ka tantsima,
mida kõrgemale hüppad,
seda pikem saad.

LD 28474.

Ühes dainas esineb lätis ka odraema (LD 19725). Eestis linaemaks nimetetakse paksu kokkukasvand linavart. — “Kes linaema leida (lina see on mõnikord mõni lina, mis lai nagu kaks lina kokku kasvanud on), see peab teda tõiseks aastaks külvi aeaks paigal hoidma, — siis saada sellel head linad kasvama” (H II 33, 378 c 6); “Lina ema peetagu riide kerstus, et linad ei äpardaks” (H II 9, 190, Nr. 56 < Haljala); “Kes lina kiskumise ajal lina ema lina seest leiab, see hoiab teda oma riide kastis, siis seisab tal alati riiete täis” (H II 27, 527, Nr. 35 < Palamuse); “Kui lina ema lai lina niidi kera alla keritakse, siis kasvavad teine aasta head linad” (H II 28, 216, Nr. 4 < Äksi); vt. ka Holmberg, Jumalauskon alkuperä 53.).